

Bartolova teorija statuta i iskon shvaćanja sukoba prava na primjeru talijanskih gradova-država

Žutak, Helena

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:703135>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu Pravni fakultet

Studentica:

HELENA ŽUTAK

Naslov diplomskog rada:

**BARTOLOVA TEORIJA STATUTA I ISKON SHVAĆANJA SUKOBA PRAVA NA
PRIMJERU TALIJANSKIH GRADOVA- DRŽAVA**

Kolegij:

Rimsko privatno pravo

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Ivan Milotić

Zagreb, 2023.

Izjava o izvornosti

Ja, Helena Žutak pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Helena Žutak, v.r.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. POVIJESNOPRAVNI KONTEKST NASTANKA TEORIJE STATUTA	2
2.1. Povijesno-pravne prilike na području Italije od antike do početka srednjeg vijeka	2
2.2. Zbivanja na području sjeverne Italije od 10 stoljeća.	6
2.3. Uloga talijanskih pravnih škola	7
2.3.1. <i>Glosatori</i>	7
2.3.2. <i>Postglosatori</i>	8
3. O ŽIVOTU I DJELU BARTOLA DE SASSOFERRATA	10
4. BARTOLOVA TEORIJA STATUTA	11
4.1. Pojam	11
4.2. Komentar <i>glosse si Bononiensis</i>	11
4.3. Prvi dio Bartolovog komentara	14
4.3.1. <i>Ugovori</i>	14
4.3.2. <i>Delikti</i>	15
4.3.3. <i>Oporuke</i>	15
4.3.4. <i>Nekretnine</i>	17
4.3.5. <i>Klerikalne povlastice</i>	17
4.4. Drugi dio Bartolovog komentara	17
4.4.1. <i>Statuta prohibitiva</i>	18
4.4.2. <i>Statuta permissiva</i>	19
4.4.2.1. Statuti koji dodjeljuju povlastice	19
4.4.2.2. Statuti koji olakšavaju dopuštene radnje	19

4.4.2.2.1. Oblik pravnog posla	20
4.4.2.2.2. Osobni status	20
4.4.2.3. <i>Questio anglica</i>	21
4.4.3. <i>Statuta punitoria</i>	23
4.4.3.1. Statuti s izričitim eksteritorijalnim učinkom	23
4.4.3.2. Statuti izraženi općim pojmovima	24
4.4.4. <i>Učinci presuda</i>	25
4.4.1. Učinci presuda koji se odnose na osobe	25
4.4.2. Učinci presuda koji se odnose na stvari	25
5. BARTOLOVA METODA I OSTAVŠTINA	27
5.1. O Bartolovoj metodi	27
5.2. O Bartolovoj ostavštini	28
6. ZAKLJUČAK	30
7. LITERATURA	31

1. UVOD

Za vrijeme trajanja Rimskog Carstva koje je u svojoj biti pretpostavljalo univerzalnost države, a time i pravnog poretka, nije bilo prostora za nastanak sukoba zakona. Nakon propasti Carstva, osnutkom gradova i širenjem trgovine na području sjeverne Italije dolazi do prvih promjena u tadašnjem pravnom poretku. Rimsko pravo je i dalje bilo prisutno, ali ne i aktualno u svakodnevnom pravnom prometu. Postojala je svijest o rimskom pravu kao najvišem pravnom autoritetu, ali potrebe svakodnevnog života zahtijevale su modernije uređenje. Razvojem gradova i trgovačkih odnosa dolazi do potrebe za pravnim uobličjenjem odnosa. Gradovi počinju formulirati svoje pravne poretke, a pri njihovoj izradi oslanjaju se na rimsko pravo kao najviši pravni autoritet. Međutim, pravo formuliraju tako da u obzir uzimaju posebnosti pojedinog grada, što dovodi do različitosti statuta gradova na području sjeverne Italije. Zbog toga, nakon duge tradicije univerzalnosti rimskog prava, proglašavanjem gradskih statuta dolazi do pojave pravnog partikularizma. Nakon izrade gradskih statuta, situacija u pravnim odnosima između trgovaca unutar jednoga grada bila je prilično jasna. Problemi su se počeli javljati u situacijama sklapanja ugovora trgovca iz različitih gradova. Postavlja se pitanje čiji statut primijeniti, odnosno koje pravo je mjerodavno za rješavanje pravnog problema? Dolazi do pojave prvih sukoba zakona. Sukob zakona kao takav je postojao, ali zanimljivo je spomenuti da pravници koji su se bavili tim problemom nisu uopće koristili taj izraz.

Nastankom problematike sukoba zakona pravници sve češće počinju u radu konzultirati rimsko pravo. Proučavanjem rimskog prava kroz talijanske pravne škole glosatora i postglosatora dolazi do njegova oživljavanja, što je bilo plodno tlo za pronalazak rješenja za prevladavanje sukoba zakona. Sukob zakona svoje rješenje pronalazi u *teoriji statuta*. Nastanak te teorije smatra se iskonom modernog i suvremenog međunarodnog privatnog prava. Njen začetnik, a ujedno onaj koji je postavio temelje međunarodnog privatnog prava jest talijanski pravnik Bartolus de Sassoferrato. Za razumijevanje statutarne teorije bitno je poznavati povijesnopravne prilike vremena u kojem je nastala, a to će detaljno biti izloženo u sljedećem poglavlju.

Prilikom istraživanja ove teme korišteni su razni izvori i literatura. Kao temeljno djelo korišteno za izradu rada izdvaja se Bartolov komentar na *Glossu si Bononiensis*, točnije prijevod njegova komentara na engleski jezik koji je izradio Joseph Henry Beale. To je ujedno i jedini cjeloviti postojeći prijevod Bartolova komentara. Važan doprinos ovome radu je

knjiga *Preclassical Conflict of Laws* koju je napisao Nikitas Hatzimihail. Njegovo djelo na jasan način razlaže i objašnjava statutarnu teoriju te uvodi u srž Bartolove misli.

Cilj je ovog rada je upoznati se okolnostima vremena u kojem je živio Bartolus i u kojem je nastala statutarna teorija, uočiti kako su one utjecale na pravne odnose i aktualne pravne probleme tog vremena te u konačnici izložiti temeljne postavke njegove teorije i time pridonijeti podizanju svijesti o velikom doprinosu njegova rada pravnoj znanosti. Predmet proučavanja ovog rada je Bartolov pogled na sukob zakona koji su se počeo javljati na području sjeverne Italije te njegova teorija kao rješenje sukoba zakona. Ono što je bilo predmet Bartolova proučavanja danas je poznato kao *međunarodno privatno pravo*. Kao što je već spomenuto, kao ni pravnici tog vremena ni Bartolus izraz sukob zakona ne koristi nigdje u svojim komentarima i opsežnim mišljenjima. Njegovo djelovanje bilo je usmjereno na rješavanje aktualnih i vrlo konkretnih pravnih izazova vremena u kojem je živio pri čemu, dakako, nije bio nimalo svjestan da time utire put novoj grani prava. Upravo ta sposobnost da prepozna i na praktičan način odgovori na pravne probleme svog vremena, modernost izričaja, sistematičnost rada učinili su ga jednim od najvećih pravnika svih vremena.

2. POVIJESNOPRAVNI KONTEKST NASTANKA TEORIJE STATUTA

U ovom poglavlju bit će izložene povijesne prilike i pravni okvir vremena koje je prethodilo pojavi prvih praktičnih pitanja o sukobu zakona. Uz prve slučajeve sukoba zakona i prijedloge njihova rješenja veže se i začetak teorije statuta, koja je obilježila značajan dio povijesti međunarodnog privatnog prava, a ujedno i njegovo nastajanje. Povijesnopравни pregled značajan je dio rada jer pruža uvid u okolnosti vremena u kojem je nastala statutarna teorija što je ključno za razumijevanje sadržaja i važnosti teme. U fokusu ovog povijesnopravnog pregleda bit će iznesena najvažnija povijesna zbivanja razdoblja srednjeg vijeka koja su utjecala na pravni okvir tog vremena te zbir okolnosti koje su dovele do prvih sukoba zakona i naposljetku začetka statutarne teorije.

2.1. Povijesno-pravne prilike na području Italije od antike do početka srednjeg vijeka

Kao uvod u razdoblje srednjeg vijeka slijedi nekoliko razmatranja o antičkoj Grčkoj i Rimu. Antika obuhvaća razdoblje od samih početaka umjetnosti u Grčkoj u 8. stoljeću prije Krista pa do pada Zapadnog Rimskog Carstva. Valja istaknuti da je u najranijem razdoblju

povijesti pravni poredak bio usko povezan s plemenskim zajednicama i religijom prvih zajednica i kao posljedica tih okolnosti pravo je bilo osobno. Bilo je nemoguće zamisliti da *ius civile* kao zajedničko pravo rimske države bude primjenjivo na strane državljane ili da građanin Atene vodi brigu o zaštiti nekog barbarskog običaja.¹ Iako je postupanje prema strancima bilo vrlo nerazvijeno, u grčkim gradovima postojali su posebni sudovi koji su vodili postupke koji su uključivali strance. Rimljani su pokorenim narodima ostavili primjenu njihova prava - *suis legibus uti* (služenje svojim zakonima). Osnovana je i služba *pretora peregrinusa* koji je u Rimu rješavao sporove između Rimljana i stranaca, primjenjujući na te sporove posebno rimsko pravo *ius gentium*. Antički svijet u pogledu ovog pitanja zaključuje s ediktom cara Karakale. Naime, car Karakala je 212. godine izdao *Constitutio Antoniana* poznatu kao Karakalin edikt kojim je svim slobodnim podanicima Rimskog Carstva podijelio status rimskih građana.² To je u određenoj mjeri bio i odgovor na problem rješavanja sporova koji su se javljali u odnosima sa strancima. Ideja Rimskog Carstva bila je stvaranje univerzalne države i kodifikacija sveopćeg prava, a ujedno i nastojanje time riješiti pitanje sukoba prava. Karakalin edikt nije bio u duhu razvoja kolizijskih pravila nego mu je cilj bilo povezivanje više samostalnih zakona.³ Stoga, valja zaključiti da Karakalin edikt nije donio mnogo po pitanju razvoja međunarodnog privatnog prava. Prvi konkretni sukobi zakona koji danas čine bit međunarodnog privatnog prava zabilježeni su nastankom plemenskog prava u Italiji u periodu nakon raspada Carstva. Tek su se tada pojavili problemi do kojih nije dolazilo tijekom postojanja univerzalnog Rimskog Carstva. Za vrijeme trajanja Carstva i općenito za vrijeme trajanja robovlasničkog sistema do sukoba zakona nije ni moglo doći jer nisu postojali osnovni uvjeti. Pravni sustav je bio zatvorenog karaktera utemeljen na identitetu koji je smješten između prava i vjere, što je za posljedicu imalo isključivanje stranca i odnosa sa stranim elementima. Iako je u Carstvu dolazilo do odnosa sa strancima, nije postojalo više ravnopravnih zakona različitih država koji su priznavali autoritet jedni drugima što s postojanjem pravnih odnosa sa stranim elementom jesu preduvjeti za nastanak međunarodnog privatnog prava.⁴ Razdoblje srednjeg vijeka započinje padom Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine. Tomu je prethodila invazija germanskih plemena na područje Italije. Utjecaj germanskih barbara je toliko ojačao da su vremenom preuzeli vlast u većini provincija. Kao

¹ Yntema E. Hessel: The Historic Bases of Private International Law, The American Journal of Comparative Law 1953, vol. 2., br. 3., str. 297.-298.

² Sajko Krešimir: Međunarodno privatno pravo, Zagreb, 2005., str. 18.

³ Yntema E. Hessel, *op.cit.* (bilj. 1), str. 301.

⁴ Kalensky Pavel: Trends of Private International Law, Prag, 1971., str. 46.-47.

posljedica jačanja njihovog utjecaja jest i to da u konačnici dolazi do rušenja Zapadnog Rimskog Carstva.⁵ Slijedom toga, dolazi do izumiranja univerzalnog rimskog prava i pojave većeg broja teritorijalno ograničenih pravnih poredaka. Pravo koje germanska plemena donose sa sobom su inferiorna u odnosu na rimsko pravo.⁶ Nakon prestanka Langobardskog Kraljevstva, u 8. stoljeću dolazi do osnutka Franačke države. Franačka je bila kraljevina kojom su vladale dinastije Merovinga do sredine 8. stoljeća i Karolinga do kraja 9. stoljeća. Vrijeme trajanja Franačke obilježeno je borbom nasljednika i podjelom države. Jedan od najznačajnijih vladara Franačke bio je majordom Pipin Mali kojeg je 754. godine za kralja Franačke okrunio papa Stjepan II. U to vrijeme Langobardi osvajaju bizantski egzarat unutar kojeg se nalazi Rim te se papa za pomoć obraća Pipinu Malom. U isto vrijeme Pipin osvaja sjevernu Italiju i oduzima Langobardima Ravenski egzarat te ga daruje papi na upravu (*Pipinova darovnica*) čime je uspostavljena Papinska Država, a papa njezinim poglavarom. Vrijeme nakon vladavine Pipina Malog obilježili su sukobi oko prijestolja te će konačno miru u Verdunu 843. godine i podjela teritorija označiti kraj franačke kao jedne države. Europu naseljavaju sjeverni germanski narodi koji uspostavljaju Sasku vojvodinu koja se 962. godine predvođena Otonom I. digla do Carstva čime je obnovljeno Karlovo Carstvo, ali sada s novim imenom kao Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti. Stoga je, prostor sjeverne Italije sve do 1806. godine bio u sastavu Svetog Rimskog Carstva.⁷ S jedne strane u Franačkoj je postojala germansko-plemenska organizacija, a s druge strane širenjem teritorija počinju slijediti rimsku strukturu. Osvajaju područja i ostavljaju osvojena područja starosjediocima koji postaju kmetovi što će rezultirati pojavom feudalizma o čemu će biti riječi kasnije u radu. Kao posljedica plemenske organizacije, Franci nisu poznavali prostorno-vremenski kontinuitet vlasti. Pravo je bilo neovisno o državi. Država je arbitrirala jedino u sporovima koji su imali veze s državom.⁸ Vrijedilo je *načelo personaliteta prava*, odnosno svako pleme je primjenjivalo svoje pravo. Svatko je bio vezan pravom svog plemena koje je uređivalo pravne odnose svih svojih članova.⁹ Plemensko pravo usko je vezano uz plemenske običaje, a brojnost i različitost plemena doveli su do pojave pravnog partikularizma. Franci su sa sobom donijeli svoje plemenske običaje, no budući da je prostor Franačke bio pod utjecajem rimskog

⁵ Kurtović Šefko: *Opća povijest prava i države*, Zagreb, 2005., str. 118.

⁶ Kalensky Pavel: *op.cit.* (bilj.4), 1971., str. 48.

⁷ Kurtović Šefko: *op.cit.* (bilj. 5), str. 136.

⁸ *Ibid.*, str. 142.

⁹ Kalensky Pavel: *op.cit.* (bilj.4), 1971., str. 49.

prava nastaje opreka između plemenskih prava i rimskog prava koje se primjenjuje na romansko stanovništvo.. Franački kraljevi su popisali barbarske zakone te su ih izdali u obliku propisa (*leges barbarorum*) koji su obvezivali na području Franačke države.¹⁰ Nakon raspada Franačke i prije osnivanja Svetog Rimskog Carstva, sve veća složenost pravnih odnosa istisnula je plemensko pravo u korist rimskog prava koje je bolje služilo potrebama toga vremena. To je bilo potaknuto sviješću o općoj valjanosti rimskog prava, što se potvrdilo osnutkom Svetog Rimskog Carstva koje se smatralo izravnim nasljednikom Rimskog Carstva. Unatoč snažnom i postojanom utjecaju rimskog prava, i dalje se primjenjivao veliki broj plemenskih zakona što postupno dovodi do problema koji se rješavao primjenom *načela personaliteta prava* prema plemenskom zakonu pojedinca.¹¹ Pojava feudalizma na teritoriju nekadašnjega Rimskog Carstva do kraja je istisnula primjenu osobnog načela. Vlast feudalnog gospodara protezala se nad svim osobama koje su se nalazile na području kojim je on vladao. Pravo određenog područja odnosilo se na sve pojedince na tom području neovisno o njihovom plemenskom podrijetlu. Pravni položaj pojedinca ovisio je o njegovoj povezanosti s određenim područjem. Zamjena osobnog načela teritorijalnim načelom izravna je posljedica nastanka feudalizma. *Teritorijalno načelo* primjenjivalo se i u slučaju sukoba zakona. No, pojava sukoba zakona bila je rijetkost jer su feudalna imanja funkcionirala neovisno jedna od drugih te su stanovnici s različitih feudalnih imanja rijetko dolazili u dodir jedni s drugima. Unatoč tome, primjena teritorijalnog načela nije u potpunosti izbrisala razliku između lokalnog stanovništva i stranaca što potvrđuje institut srednjovjekovnog feudalnog prava poznat kao *ius albinagii*, koji je vladaru dao pravo oduzeti imanje umrlog stranca. Vremenom je primjena teritorijalnog načela bila sve raširenija, a pozivanje na stare plemenske običaje bivalo je sve rjeđe. Ta činjenica očitovala se i u kolizijskom pravu prema kojem kriterij plemenskog podrijetla osobe zamijenjen kriterijem njegova nastana. Usporedno s time, raste poštovanje prema rimskome pravu kao univerzalnom izvoru prava. Učeni ljudi toga vremena svoje su znanje crpili iz rukopisa koji su se tada otkrivali. Proučavanje sačuvanih rukopisa postupno je dovelo do intenzivnijeg proučavanja rimskog prava na talijanskim sveučilištima, prvenstveno u Bologni te je svijest o rimskom pravu kao općevažjećem neprestano rasla.¹² Postojanje feudalizma pogodovalo je postupnom prijelazu s načela personaliteta k teritorijalnom, širenje trgovine, smanjenje rasnih razlika i održiviji pristup pravnim

¹⁰ Kurtović Šefko: *op.cit.* (bilj. 5), str. 161.-162.

¹¹ Kalensky Pavel: *op.cit.*, (bilj. 4), str. 48.-49.

¹² *Ibid.*, str. 50.

problemima proizašao iz ponovnog proučavanja rimskog prava rezultirao je začetkom kolizijskog prava.¹³

2.2. Zbivanja na području sjeverne Italije od 10. stoljeća

U 10. stoljeću dolazi do gospodarskog, demografskog i kulturnog napretka zapadne Europe. Stanovništvo se počinje baviti trgovinom i obrtom, a usporedno s time razvijaju se gradska naselja i gradovi.¹⁴ Poznato je još iz doba Rimskog Carstva da su Lombardska nizina i gradovi sjeverne Italije Milano, Parma, Modena, Genova, Venecija, Padova, Ferrara, Bologna, Pisa, Firenca i Siena bili jedni od najbogatijih trgovačkih središta. Širenje i jačanje trgovine, bogatstvo gradskih središta koji su bili dio feudalnog sustava potaknulo je buržoaziju da počne težiti oslobođenju od feudalne vlasti i učvrsti gospodarsku moć svojih gradova. Tako bi gradovi privukli radnu snagu i iz okolnih područja. Početkom 11. stoljeća započeo je proces oslobađanja tih gradova od njihove feudalne vlasti. Gradovi su na sebe preuzeli upravne i sudske ovlasti, a taj proces svoj vrhunac doživljava mirovnim sporazumom u Konstanzi 1183. godine koji je sklopljen između zajednice lombardskih gradova i vladara Fridrika I. Barbarosse, tadašnjeg cara Svetog Rimskog Carstva. Mirovni sporazum je značio *de facto* odvajanje talijanskih gradova od središnje vlasti Svetog Rimskog Carstva koje je zadržalo samo formalnu vlast. Mirovnim sporazumom na talijanske gradove prenesena je i zakonodavna nadležnost. To je značilo neovisnost većine gradova sjeverne Italije koji su imali pravo izdavati vlastite zakone odnosno statute.

Naime, gradovi sjeverne Italije dolaze sve češće dolaze u doticaj jedni s drugima, dolazi do naglog porasta i širenja trgovine izvan granica pojedinog grada, a kao posljedica tog i sve veći broj različitih pravnih odnosa koji sadrže strani element.¹⁵ Javlja se potreba za pismenim uobličenjem i pravnim određenjem poslovnih odnosa te gradovi izdaju vlastite zakone odnosno statute. Rimsko pravo je za gradove sjeverne Italije predstavljalo općevažeće pravo i služilo kao glavno pravno uporište pri donošenju statuta, ali statuti koje pojedini gradovi počinju donositi sadržavali su svoje posebnosti koje su se razlikovale od grada do grada. Kao podloga za uređenje pojedinih pravnih područja kao što je trgovačko pravo poslužilo je rimsko pravo i rimski pravni instituti ili su ih gradovi tumačili prilično slično. U

¹³ Yntema E. Hessel: *op.cit.* (bilj. 1), str. 302.-303.

¹⁴ Kurtović Šefko: *op.cit.* (bilj. 5), str. 4.

¹⁵ Kalensky Pavel: *op.cit.*, (bilj. 4), str. 52.

nekim pravnim područjima, zbog različitih tumačenja rimskog prava, dolazi do različitih pravnih rješenja u statutima gradova. Unatoč prožetosti rimskim pravom, statuti gradova sadržavali su svoje specifičnosti – svaki od njih bio je pravi *statutum locale*. Razlikovali su se odražavajući jedinstvene karakteristike svakog grada i njihovih čelnika. Iako je podrijetlo zakona bilo zajedničko, na temelju ponovnog tumačenja rimskog prava došlo je do porasta u teritorijalnim razlikama.¹⁶ Ravnopravni položaj gradova i raznolikost njihovih zakona doveli su do sukoba zakona koji su danas predmet međunarodnog privatnog prava.¹⁷

2.3. Uloga talijanskih pravnih škola

2.3.1. *Glosatori*

Rimsko pravo svoj vrhunac doživljava u klasično doba.¹⁸ Smatra se da su pravници toga doba izgradili temelje pravne znanosti.¹⁹ Nakon što je uslijedilo dugo razdoblje zaborava rimskog prava, u 11. stoljeću dolazi do njegovog ponovnog oživljavanja. Usporedno s procesom koji se događao na društvenom, gospodarskom i političkom području raste i poštovanje i zanimanje za proučavanjem rimskog prava kao općevažećeg izvora prava.²⁰ Ključnu ulogu u tom procesu imale su talijanske pravne škole glosatora i postglosatora. Pravne škole počinju se baviti proučavanjem i tumačenjem klasičnog rimskog prava potičući njegovu ponovnu recepciju i razvoj znanosti o rimskom pravu.²¹ Rimsko pravo postaje predmetom iscrpnog proučavanja na talijanskim sveučilištima, u prvome redu u Bolonji.²² Glavni predmet proučavanja otprije su bili Justinijanov *Kodeks* i *Institucije*, a od glosatora i *Digesta*.. Jedan od najistaknutijih profesora i najzaslužnijih za ponovno rođenje rimskog prava bio je Irnerius, osnivač škole glosatora. Irnerius i njegovi učenici, „četiri doktora“ Martinus, Bulgarus, Jacobus i Hugo, proučavali su tekst Justinijanove kodifikacije tako što su na rubu teksta ili između redaka pisali tumačenje riječi i sadržaja u obliku bilješki koje su se nazivale glosama po čemu je ova pravna škola i dobila ime. Prema tome gdje su bile pisane, glose su nosile

¹⁶ Mills Alex: *The Private History of International Law*, Cambridge University Press, 2006., vol. 55., br. 1. str. 9.

¹⁷ Kalensky Pavel, *op.cit.* (bilj. 4), str. 52.

¹⁸ Margetić Lujo: *Perspektive znanstvenog istraživanja pravno-povijesnih tema*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 2006., vol. 43., br. 3-4., str. 323.

¹⁹ Zorić Mirjana; Župljanić Milica: *Recepcija rimskog prava*, Oditor, 2019., vol. 5., br. 1., str. 82.

²⁰ Kalensky, *op.cit.* (bilj. 4), str. 50.

²¹ Zorić, Župljanić, *op.cit.* (bilj. 19), str. 85-86.

²² Kalensky, *op.cit.* (bilj. 4), str. 50.

različito ime. Glose koje su pisane između redaka (*inter lineas*) nazivale su se *glossae interlineales*, dok su one pisane na rubu teksta (*in margine*) dobile naziv *glossae marginales*.²³ Bilješke su vremenom počele biti opsežnije jer su ulazile u veći broj pravnih pitanja u toj mjeri da će bilješke služiti kao komentar Justinijanove kodifikacije.²⁴ Komentari su postigli takav ugled da su gotovo istisnuli izvorne izvore prava.²⁵ Glosatori su tumačili pojedine pravne probleme u njihovim izvorima, razgraničavali su i povezivali pojmove, nastojali su u svom radu biti što temeljitiji, a to su osobine koje su općenito doprinijele razvoju prava.²⁶ Nisu se bavili pravnom praksom već su dogmatski pristupali Justinijanovoj kodifikaciji. Tumače *Corpus* kao nepromjenjiv autoritativni sud iako im to nije bilo nametnuto od vlasti. To vrijedi i za cjelokupno rimsko pravo koje je bilo prihvatljivo upravo zbog svoje pravne logičnosti. Potrebe i praksu nisu shvaćali kao cjelinu nego kao niz pojedinačnih i posebnih pravnih odnosa za koje treba pronaći pravno rješenje odnosno pristupali su kazuistički. Osim dogmatski i kazuistički glosatori su proučavali pravo pragmatično, fragmentarno i antihistorijski.²⁷ Glosatorima se može odati priznanje jer su dali smjer razvoju nove znanstvene discipline odnosno izučavanju rimskog prava.²⁸

2.3.2. Postglosatori

U 13. stoljeću izučavanje rimskog prava nastavlja pravna škola postglosatora. Otvaraju se brojne škole širom Italije (Perugia, Pistoia, Pisa). Glose se razvijaju do opsežnih objašnjenja (*aparatus*) te se počinju prepisivati samostalno. Ponekad su se pojavljivale u obliku traktata, opširnih izlaganja nekog pravnog pitanja.²⁹ Postglosatori su imali drugačiji pristup izučavanju rimskog prava nego glosatori. Nerijetko su iznosili stručna mišljenja o pojedinim pravnim slučajevima.³⁰ Velike zasluge idu postglosatorima jer su za razliku od glosatora na umu imali potrebu pravne prakse nastalu pojavom sve većeg broja trgovačkih

²³ Kurtović, *op.cit.*, (bilj. 5), str.18.

²⁴ Zorić, Župljanić, *op.cit.* (bilj. 19), str. 82.

²⁵ Miceli P. Augusto: Forum Juridicum: Bartolus de Sassoferrato, Louisiana Law Review ,1977., vol. 37., br. 5., str. 1031.

²⁶ Zorić, Župljanić, *op.cit.* (bilj. 19), str. 82.

²⁷ Kurtović: *op.cit.* (bilj. 5), str. 18.

²⁸ Zorić, Župljanić, *op.cit.* (bilj. 19), str. 82.

²⁹ Kurtović, *op.cit.* (bilj.5), str. 19.

³⁰ Zorić, Župljanić, *op.cit.*, (bilj. 19), str. 8.

ugovora.³¹ Nastojali su ostvariti bližu vezu između rimskog prava i prava talijanskih gradova te tako rimskim pravom odgovoriti na aktualne pravne potrebe. U prilog njihovoj okrenutosti praksi govori i činjenica da se rimsko pravo počinje izučavati izvan područja Italije.³² Njihov stil proučavanja počinje se nazivati *mos docendi italicus*. Od predstavnika ove škole izdvajaju se Cinus de Pistoia, Bartolus de Sassoferrato, ujedno i najvažniji postglosator te njegov učenik Baldus de Ubaldis. Prve rasprave o međunarodnom privatnom pravu pišu komentatori. Uz njihov rad neodvojivo je povezan začetak statutarne teorije o međunarodnom privatnom pravu. Prepoznatljivo za statutaru teoriju i postglosatore u području međunarodnog privatnog prava bilo je njihovo djelovanje u traženju rješenja za nastale sukobe zakona prema sadržaju pravnih odnosa u kojima nastaju. U tome leži začetak *teorije statuta* međunarodnog privatnog prava, koja razlikuje sukobe zakona prema tome radi li se o osobnom ili stvarnom statutu.³³ Nastanak teorije i kriterij razlikovanja osobnog od stvarnog bit će izloženi u kasnijem poglavlju. Bitno je ovdje reći da je u doba postglosatora sukob zakona ili statuta označavao sukob između normi pojedinih zakona odnosno statuta talijanskih gradova. Dakle, termin statut ovdje označava pojedini zakon. To valja napomenuti jer tek na osnovi Savignyjeva učenja dolazi do promjene značenja riječi statut i taj izraz postaje sinonim za mjerodavno pravo.³⁴ Postglosatorsku školu obilježilo je nastojanje da se iskoristi autoritet rimskog prava kako bi se iznašla praktična rješenja za aktualna pravna pitanja.³⁵ Usporedbe radi, doktrina koju su donijeli glosatori postavila je temelj međunarodnom privatnom pravu, dok se kasnije pokazalo da postavke koje su iznijeli postglosatori predstavljaju jedno novo naučavanje koje će se kasnije u međunarodnom privatnom pravu nazvati statutarom teorijom. Kasnije će ju razraditi francuski i nizozemski pravnici te će vrijediti sve do njena napuštanja u 19. stoljeću.³⁶

³¹ Kalensky, *op.cit.*, (bilj. 4), str. 54.

³² Zorić, Župljanić, *op.cit.* (bilj. 19), str. 8.

³³ Kalensky, *op.cit.* (bilj. 4), str. 54.

³⁴ Sajko, *op.cit.* (bilj. 2), str. 36.

³⁵ Kalensky, *op.cit.* (bilj. 4), str. 56.

³⁶ *Ibid.*, str. 61.

3. O ŽIVOTU I DJELU BARTOLA DE SASSOFERRATA

Nesumnjivo jedan od najvećih i najutjecajnijih pravnika svih vremena jest Bartolus de Sassoferrato. U svijetu je poznat kao utemeljitelj *teorije statuta* i pravnik koji je prvi prepoznao razliku između osobnih i stvarnih statuta.³⁷ Njegov rad jest polazišna točka i snažan autoritet u području sukoba zakona. Zbog velikog doprinosa i snažnog utjecaja u tom području smatra ga se začetnikom međunarodnog privatnog prava.³⁸

Bartolus Severi de Sassoferrato rođen je 1313. ili 1314. godine u malom gradu Sassoferratu, u Markama blizu Ancone.³⁹ Točan datum njegova rođenja nije poznat, ali se pretpostavlja da je rođen između 10. studenog 1313. i 10. studenog 1314. jer je 10. studenog 1334. kad je završio doktorat, izjavio da ima 21 godinu. Njegov prvi učitelj bio je fratar Pietro d' Assisi koji ga je toliko dobro pripremio da je s četrnaest godina pohađao predavanja iz građanskog prava u Perugi koja je držao Cinus de Pistoia.⁴⁰ Nakon toga odlazi na doktorat u Bolonju gdje je stekao naslov doktora 1334. godine.⁴¹ Neko vrijeme proveo je kao sudac u Todiju i Pisi.⁴² Prvo je neko vrijeme bio pravni savjetnik gradonačelniku Pise, a radio je i kao profesor rimskog prava na Sveučilištu u Pisi. Godine 1343. Bartolus se seli u Perugiju gdje je podučavao pravo sve do svoje smrti. Umro je u Perugi u srpnju 1357. godine, a pokopan je u crkvi sv. Franje gdje mu se nalazi i spomenik.⁴³ Kao što je već rečeno, začetnik je škole postglosatora koji su zbog njegova snažnog utjecaja nazvani bartolistima. Jedan od njegovih učenika ujedno i značajan komentator bio je Baldus de Ubaldis.⁴⁴ Najpoznatiji Bartolov komentar na *Corpus Iuris Civilis* je komentar na *Glossu si Bononiensis* na kojem počiva *teorija statuta*.

³⁷ *Ibid.*, str. 57.

³⁸ Beale Henry Joseph: Bartolus on the Conflict of Laws, London, 1914., str. 9.

³⁹ Hatzimihail E. Nikitas: Preclassical Conflict of Laws, Cambridge, 2021., str. 219.

⁴⁰ Miceli P. Augusto, *op.cit.* (bilj. 25), str. 1028.

⁴¹ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj.39), str. 219.

⁴² Beale Henry Joseph, *op.cit.*, (bilj. 38), str. 12.

⁴³ Miceli P. Augusto, *op.cit.* (bilj. 25), str. 1029.

⁴⁴ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj.39), str. 219.

4. BARTOLOVA TEORIJA STATUTA

4.1. Pojam

Sve veća pravna raznolikost među talijanskim gradovima dovodi do potrebe mirenja razlika u pravnim sustavima. Statutarna teorija pojavila se kao odgovor na taj problem. Pristaše statutarne teorije bavili su se sukobom između pravnih sustava, sukobom između domaćeg i stranog prava nastojeći osmisliti način određivanja koji zakoni imaju izvanteritorijalni učinak (i u kojim okolnostima) te koji zakoni nemaju učinak izvan područja važenja. Cilj je bio osmisliti podjelu koja je prirodna i koja može vrijediti u svim pravnim sustavima.⁴⁵ U vrijeme kada su glosatori doživljavali svoj procvat dolazi do prvih problema oko primjene statuta pojedinih gradova u slučajevima sa stranim obilježjem. Takvi slučajevi isprva su riješeni u korist prava suda koji odlučuje (*lex fori*).⁴⁶ Svaki sud je primjenjivao svoje pravo. Tek kasnije, oko 1200. godine, jedan od pravnika bolonjske škole glosatora, Aldricus zauzeo je stajalište da sudac u takvom slučaju treba primijeniti ono pravo koje smatra jačim i korisnijim.⁴⁷

4.2. Komentar *Glosse si Bononiensis*

Temeljni tekst koji je služio kao podloga za širenje stajališta koje su utemeljili glosatori i postglosatori na području međunarodnog privatnog prava jest glosa na *lex Cunctos populus* iz knjige *De summa Trinitate* koja je dio Justinijanove kodifikacije. Dotična glosa je komentar na uvodni dio knjige prvog dijela Kodifikacije poznate kao *cunctos populus*. Radi se zapravo o Ediktu tri cara Gracijana, Valentijana II. i Teodozija koji je izdan 380. godine, a koji je poznatiji kao Solunski edikt. Taj Edikt potvrđuje Nicejsko kršćanstvo kao službenu religiju carstva.⁴⁸ Edikt započinje izjavom triju careva:

*Cunctos populos clemantiae nostrae regit imperium in tali volumus religione versari, quam divum Petrum apostolum tradisse Romanis religio ...*⁴⁹

⁴⁵ Mills, *op.cit.* (bilj. 16), str. 11.-12.

⁴⁶ Kalensky, *op.cit.* (bilj. 4), str. 52.

⁴⁷ Yntema E. Hessel, *op.cit.* (bilj. 1), str. 301.

⁴⁸ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj.39.), str. 110.

⁴⁹ U prijevodu: *Rimski car iskazuje svoje htijenje da svi narodi prema umjerenosti naših milosnih pravila žive u skladu s onom vjerom koju je božanski apostol Petar dao Rimljnima.* Preveo autor rada prema Kalensky, *op.cit.*,(bilj. 4), str. 53.

Smisao tog teksta je dovesti do zaključka da je zakonodavac htio da njegova pravila budu obvezujuća samo za njegove podanike. Naime, radi se o glosi iz 13. stoljeća koju je napisao Accursius, a koja je poznata kao *Glossa Ordinaria*, odnosno kao *Glossa si Bononiensis*. Početni tekst glose glasi:

*Argumentum: quod si bononiensis conveniatur Mutinae, non debet iudicari secundum statuta Mutinae quibus non subest, cum dicat „quos nostrae clementiae.”*⁵⁰

Važnost te glose očituje se u tome što se njome propitkuje dosadašnje pravilo da se na slučajeve sa stranim obilježjem primjenjuju *lex fori*. Accursius predlaže novo rješenje prema koje bi sud, ovisno o slučaju, trebao raditi razliku u postupanju u predmetima koji sadrže strano obilježje. Taj model prihvaćen je i u *Siete Partidas*.⁵¹ *Glossa Ordinaria* iznosi argument protiv proširene primjene gradskih statuta. Donosi stav koji potiče primjenu *ius commune*, a ono što su povjesničari sukoba 19. i 20. stoljeća primijetili jest to kako je u glosi prepoznata primjenjivost stranog prava ili barem prava različitog od *lex fori*. Glosa je postala polazišna točka za generaciju pravnika nakon Akurzija, postglosatore.⁵² Ovaj primjer pokazuje da su prva načela statutarne teorije međunarodnog privatnog prava postavljena u korist teritorijalnog važenja *lex fori* odnosila samo na građane, a ne i na strance.⁵³ Događa se proboj dviju naizgled isključivih ideja u dotadašnjem pravnom razmišljanju: da je pravo osobno i da svaki sud primjenjuje svoje pravo.⁵⁴ Veći dio Bartolova komentara na *lex Cunctos populus* zapravo je komentar na samu *Glossu si Bononiensis*. Bartolov tekst razrađuje ono što bismo danas nazvali sukobom zakona. Dokazi koji postoje upućuju na to da je cijeli komentar na knjigu *De Summa Trinitate* iznio kroz odvojena večernja predavanja poznata kao *repetitiones*.⁵⁵ Ne postoji originalan Bartolov tekst iz tog razdoblja, već je tekst kroz stoljeća prenošen prepisivanjem. Danas postoje dva engleska prijevoda Bartolova teksta, ali samo

⁵⁰ U prijevodu: *Argument glasi da ako građanin Bologne biva tužen u Modeni, neće mu se suditi prema statutu Modene jer mu ne podliježe.* prema Kalensky, *op.cit.* (bilj. 49), str. 53.

⁵¹ Yntema E. Hessel, *op.cit.* (bilj. 1), str. 302.

⁵² Hatzimihail E. Nikitas: Bartolus and the Conflict of Laws, *Revue Hellenique de Droit International*, 2007. vol. 60, str. 16., str. 14.

⁵³ Kalensky, *op.cit.*, (bilj. 4), str. 53.

⁵⁴ Yntema E. Hessel: *op.cit.* (bilj. 1), str. 302.

⁵⁵ *Repetitiones* su predavanja o nekom zakonu koja su bila polazišna točka za daljnju raspravu o temi, općenitije i sistematičnije prirode kojih se profesori nisu doticali na predavanjima. preveo autor rada prema Bezemer, C.: A Repetition by Jacques De Révigny on the Creation of the *Ius gentium*, *The Legal History Review*, 2013, vol. 49., br. 287., str. 1.

jedan od njih je cjelovit. Najpoznatiji prijevod je onaj harvardskog profesora prava Josepha Henryja Bealea.⁵⁶ Bartolus svoj komentar započinje na sljedeći način:

*Now let us come to the gloss which says „if Bolognese makes a contract at Modena, he shall not be judged by the statute of Modena.“ As to this, two things are to be noticed: first, whether a statute extends to those not subject (non-subjects); second, whether the effect of a statute extends beyond the territory of those who set it down (the legislator.)*⁵⁷

Komentar se sastoji od devet odjeljaka koji su podijeljeni u dva dijela. Bartolus je problematiku postavljenu u glosi podijelio u dva pitanja na koja odgovara u tima dvama odjeljcima.⁵⁸ Dva su pitanja koja postavlja: prostire li se važenje statuta na nepodanike i prostire li se djelovanje jednog statuta izvan područja zakonodavca?⁵⁹ Govoreći o doseg statuta odnosno o ta dva pitanja prvo pitanje rješava pitanje učinka statuta na strance unutar teritorija zakonodavca, a drugo o učinku na domaće i strance izvan teritorija zakonodavca.⁶⁰ U prvom dijelu komentara, odnosno u prva četiri odjeljka raspravlja o materijalnopравnim kategorijama: ugovorima, deliktima, oporukama i nekretninama, a u drugom dijelu iznosi podjelu na *statuta prohibitiva*, *statuta permissiva* i *statuta punitoria* navodeći i razliku između realnog i osobnog statuta.⁶¹ Zadnji dio komentara govori o učinku kaznene presude. U prva četiri odjeljka o materijalnopравnim kategorijama raspravlja iznoseći hipotetske slučajeve u kojima stranac poduzima neki čin koji proizvodi pravne posljedice po lokalnom pravu. Postavlja se pitanje koje će pravo biti mjerodavno za rješavanje navedenog slučaja? Treba napomenuti da iako se govori o pravnim posljedicama koje nastupaju po lokalnom pravu, postavljeno pitanje cilja na pronalazak prava koje je primjenjivo u svim slučajevima.⁶² Zadnja četiri odjeljka osvrću se na statute i slučajeve koji su već izneseni.⁶³

⁵⁶ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39.), str. 221., 223-224.

⁵⁷ U prijevodu: *Sada se vratimo na glosu koja glasi: „ako građanin Bologne biva tužen u Modeni, neće mu se suditi prema statutu Modene kojemu on ne podliježe“.* Prema tome, treba istknuti dvije stvari: prvo, prostire li se važenje statuta na nepodanike i drugo, prostire li se djelovanje jednog statuta izvan područja zakonodavca? preveo autor rada, prema Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 224.

⁵⁸ Hatzimihail E. Nikitas: *op.cit.* (bilj. 52), str. 16.

⁵⁹ Beale Henry Joseph, *op.cit.* (bilj. 38), str. 17.

⁶⁰ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 36

⁶¹ Yntema E. Hessel, *op.cit.* (bilj. 1), str. 303.-304.

⁶² Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 43.

⁶³ *Ibid.*, str. 17.

4.3. Prvi dio Bartolova komentara

4.3.1. Ugovori

Bartolus izlaganje započinje raspravom o ugovorima. Njegova analiza sukoba ugovornog prava smatra se najmodernijim dijelom komentara.⁶⁴ On se ovdje pita:

*Kao prvo, što je s ugovorima? Pretpostavimo da stranac sklopi ugovor u ovom gradu, dođe do spora i tužba se podnosi u mjestu gdje je sklopljen ugovor: koji statut treba primijeniti? Budući da se o ovim pitanjima mnogo raspravlja, izostavimo druge razlike i ispitajmo ta pitanja potpunije nego što su to učinili doktori. O statutu ili običaju možemo govoriti u odnosu na oblik i sadržaj ugovora, način vođenja predmeta (povodom tužbe) ili nadležnosti nad izvršenjem ugovora.*⁶⁵

Bartolus tvrdi da za oblik i sadržaj ugovora primjenjuje pravo mjesta sklapanja ugovora (*lex loci actus*). U drugom slučaju, pitanja koja se odnose na način vođenja postupka (*ad litis ordinationem*) će se prosuđivati prema pravu mjesta suda pred kojim se vodi postupak odnosno prema *lex fori*. U posljednjem slučaju koji se odnosi na pitanja koja se tiču same odluke suda treba razdvojiti posljedice ugovornih obveza koje proizlaze iz samog ugovora i za koje vrijedi pravo mjesta sklapanja ugovora te posljedica koje nastupaju *ex post facto*, a to su povrede dužne pažnje i zakašnjenja za koje vrijedi pravo mjesta izvršenja ugovora.⁶⁶ U razlaganje posljednjeg slučaja povrede dužne pažnje i zakašnjenja Bartolus ulazi detaljnije, ovisno o tome je li mjesto izvršenja ugovora određeno ili nije. Ako je izvršenje ugovora ugovoreno na jednom mjestu, bit će mjerodavni običaji tog mjesta. Ako je kao mjesto izvršenja ugovora određeno više od jednog mjesta, pri čemu se tužitelju daje na izbora mjesta izvršenja, ili ako mjesto izvršenja nije ugovoreno, mjerodavno je pravo mjesta gdje je podignuta tužba.⁶⁷

Svoje pravilo Bartolus primjenjuje na dva aktualna primjera. Prvi primjer je slučaj miraza. Radi se o situaciji u kojoj je umrla supruga koja nije imala djece. Brak je sklopljen u Asizu, gdje je i ugovor o mirazu i izvršen (pretpostavlja se da je to mjesto prebivališta ženine obitelji). Suprug je porijeklom iz Perugije. Prema statutu Asiza muž može uživati trećinu

⁶⁴ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 285.

⁶⁵ Prijevod autora rada prema Beale, *op.cit.*, (bilj. 38), str. 18.

⁶⁶ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 19.

⁶⁷ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 227.

miraza, a polovicu prema statutu Perugije. Bartolus zauzima stajalište da treba primijeniti statut Perugije pozivajući se na *Digesta* koje kažu da *žena polaže pravo iz miraza prema pravu mjestu prebivališta muža, a ne prema pravu mjesta gdje je sastavljen ugovor o mirazu* ...⁶⁸

Drugi je slučaj u kojem građanin Firence pozajmi novac na rimskom dvoru, uz obećanje da će vratiti taj novac u Perugi. No, statut Perugije propisuje da dugovi zastarijevaju nakon deset godina. Bartolus je mišljenja da ako je tuženik „spavao deset godina“ da se statut treba primijeniti jer se radi o povredi dužne pažnje.⁶⁹

4.3.2 Delikti

*Ovdje se postavlja sljedeće pitanje: ako stranac učini prijestup ovdje, bit će kažnjen prema statutu ovoga grada?*⁷⁰

Postavljeno pitanje lako je rješivo ako *ius commune* određuje čin stranca protupravnim, ali ako ga ne određuje takvim, onda da bi čin bio kažnjiv po lokalnom pravu potrebno je ili da je stranac toliko dugo živio u gradu da je trebao poznavati statut grada ili je takav čin zabranjen statutima većine gradova. Ako čin nije zabranjen statutima većine gradova, neće biti kažnjen osim ako je znao za njegovu zabranu.⁷¹ Odlučujući faktor u ovom slučaju jest svijest o protupravnosti. Bartolus spominje primjer „zabrane nošenja žita izvan područja bez dozvole vlade“ što je obično zabranjeno u cijeloj Italiji. Ako čin nije općenito zabranjen, stranac neće biti odgovoran osim ako je znao za zabranu.⁷²

4.3.3. Oporuke

Bartolus se pitanjem oporuka suočio raspravljajući o valjanosti i dosegu hipotetskog statuta grada Venecije prema kojemu su za valjanost oporuke dovoljna dva ili tri svjedoka. To je bilo suprotno općem pravu (*ius commune*) koje je za valjanost oporuke zahtijevalo sedam

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Prijevod autora rada prema Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 19.

⁷¹ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 20.

⁷² Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.*(bilj. 39), str. 228.-229.

svjedoka.⁷³ Rimsko pravo zahtijevalo je viši stupanj formalnosti i sedam svjedoka za većinu formalnih pravnih akata, a u nekim iznimnim slučajevima bilo je dozvoljeno i pet svjedoka. Međutim, dolazi do promjene i usvajanja liberalnijih režima koji zahtijevaju manje svjedoka i korištenje javnih bilježnika. Bartolus ovdje ne polazi od sukoba zakona nego se bavi valjanošću samog statuta. Za primjer uzima Veneciju koja je od ranih dana bila izuzeta od carske vlasti. Jacobus de Arena zauzeo je stav da bi statut koji za valjanost traži dva ili tri svjedoka bio valjan samo ako je imao suglasnost *princepsa*.⁷⁴ Bartolus je tvrdio da mjesni statut vrijedi čak ako i *princeps* ne zna za njega. Iznosi nekoliko argumenata kojima potkrepljuje svoje stajalište. Tvrdi da je prvo potrebna objava da bi pisana oporuka imala valjanost, a što se tiče oblika u kojem se sklapa tu je moguća izmjena statuta i običaja. Nadalje, navodi ako otac može raspolagati među svojom djecom pred dvama svjedocima, može i država među svojim subjektima. Ističe kako ne postoji zabrana takve odredbe u rimskom pravu stoga je ona dopuštena. Prijašnji zahtjev od pet svjedoka ograničio je postojeće običaje, ali nije zabranio donošenje budućih običaja ili statuta. Četvrto, takav običaj nije nepromišljen već dobar i koristan za sve sudionike: ostavitelja, legatara i svjedoke. Ovo poteže pitanje oporuke koju sastave stranci unutar područja grada. Može li se takva oporuka valjano sastaviti prema lokalnom statutu ili običaju? Bartolus radi razliku ovisno o formulaciji statuta. Ako je učinak statuta ograničen na građanina, on se ne proteže na strance. To potkrepljuje primjerom statuta koji za seljake koji rade na polju zahtijevaju blažu formu i smatra da se učinak takvih statuta ne treba proširiti na sve. No, ako je formulacija statuta općenitija i ne postavlja posebne uvjete statut se proteže na sve ostavitelje. Kada je riječ o nespornim stvarima, zakon obvezuje strance kao i ugovori. Statuti se ne odnose na osobu koja im nije podložna niti mogu donositi bilo kakve odredbe o osoba koje im nisu podložne. Vrijedi drugačije jedino u pogledu oblika oporuke kada se učinak statuta proteže na strance. Odredbe o obliku mogu se razlikovati od mjesta do mjesta, ali kad god se radi o različitim osobama, učinak statuta ne proteže se na one osobe koje mu nisu podložne. Bartolus za ovo koristi primjer statuta koji zabranjuje mužu da ženu učini nasljednicom što ne može spriječiti stranca da napravi upravo to.⁷⁵ On odobrava eksteritorijalni učinak oporuke i rješenjem koje

⁷³ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 20

⁷⁴ *Princeps* (lat. prvi, glavni), u antičkom Rimu, ugledan čovjek, glavar. U doba Republike javila se titula *princeps senatus* kao naziv za najuglednijeg člana Senata. U kontekstu ove teme odnosi se na princepsa odnosno princa, vladara Venecije. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50414>

⁷⁵ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 230.-231.

predlaže želi osigurati da se oporuke valjano sastave i da imaju svoj učinak svugdje. Oporuka se može sastaviti bilo gdje, a o statutu pojedinog mjesta ovisi u kojem će obliku biti sastavljena.⁷⁶

4.3.4. Nekretnine

*Pretpostavimo da netko ima ovdje kuću i da ju želi povisiti. Ukratko, kad se radi o nekom pravu koje proizlazi iz same stvari, mjerodavan je statut ili običaj mjesta gdje se stvar nalazi.*⁷⁷

Navedeno upućuje na primjenu *lex rei sitae* u pogledu prava vlasništva nad nekretninama.⁷⁸ Primjer koji Bartolus nudi doziva služnost *altius non tolendi*.⁷⁹ Prema formulaciji izraza, čini se da Bartolus spominje statute kojima je grad ograničavao visinu, veličinu ili vrstu zgrade, a takvi su statuti postojali u to doba i Italiji.⁸⁰

4.3.5. Klerikalne povlastice

U petom odjeljku Bartolus raspravlja trebaju li svjetovni statuti i običaji obvezivati kler i trebaju li ih se pridržavati u biskupskom dvoru.⁸¹ Ovaj odjeljak često je u raspravama izostavljen. U ovome radu spomenuto je samo njegovo postojanje, ali neće se ulaziti u daljnje razlaganje.

4.4. Drugi dio Bartolova komentara

Drugi dio komentara odgovara na drugo pitanje: prostire li se djelovanje statuta izvan područja zakonodavca. Stoga, se razlikuju propisi koji zabranjuju prostiranje učinka statuta izvan područja zakonodavca (*statuta prohibitiva*), oni koji dozvoljavaju prostiranje učinka (*statuta permissiva*) te statuti koji kažnjavaju (*statuta punitoria*). Zabrana prostiranja učinka

⁷⁶ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 60.

⁷⁷ Prijevod autora prema Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 21.

⁷⁸ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 21.

⁷⁹ Objašnjenje: negativna služnost propuštanja povisivanja svoje kuće (npr. zbog zraka ili vidika)

⁸⁰ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 231.

⁸¹ *Ibid.*

statuta može se odnositi na oblik pravnog posla, stvari ili osobe. Kada se radi o zabranama koje se odnose na osobe statuti mogu biti povoljni (*statuta favorabilia*) te ili nepovoljni (*statuta odiosum*). Najznačajniji dio drugog dijela jest pitanje rješenje tzv. engleskog slučaja (*questio anglica*) i određivanje statuta kao osobnih ili stvarnih.

4.4.1. Statuta prohibitiva

Statuta prohibitiva odnosno statuti koji zabranjuju prostiranje učinka statuta izvan područja zakonodavca razlikuju se između sebe ovisno o tome odnosi li se zabrana na oblik pravnog posla, stvari ili osobe.⁸² U slučaju zabrane koja odnosi na oblik pravnog posla, Bartolus iznosi primjer statuta koji za valjanost oporuke zahtijeva nazočnost dvaju bilježnika. Takav statut neće imati eksteritorijalni učinak. Kada se radi o obliku pravnog posla, mjerodavno je pravo mjesta gdje je pravni posao sklopljen.⁸³ Kod zabrana koje se odnose na stvari Bartolus iznosi primjer statuta koji zabranjuje suvlasniku otuđiti stvar trećoj osobi. Zaključuje da raspolaganje stvari na takav način nije valjano jer utječe na stvar i sprječava da se naslov valjano prenese. Kada je riječ o zabranama koje se odnose na osobe valja utvrditi je li statut povoljan (*stauta favorabilia*) te se primjenjuje gdje god se osobe nalazile ili je nepovoljan (*statuta odiosum*) pa ima isključivo teritorijalnu primjenu. Primjeri povoljnih statuta jesu statuti koji zabranjuju osobama mlađim od petnaest godina sastavljati oporuku ili statuti koji zabranjuju da supružnik daruje suprugu i obrnuto.⁸⁴ Postoji i treći primjer statuta koji zabranjuje osobi raspolagati svojom imovinom *tako da njegova dobra ne budu potrošena*.⁸⁵ Povoljni statuti primjenjuju se na osobe neovisno o teritoriju na kojem se one nalazile dok za nepovoljne vrijedi drugačije i oni važe samo na području za koje su doneseni. Nepovoljan statut, može primjerice biti statut koji zabranjuje da kćer nasljeđuje nasljedstvo i takav statut pošto zabranjuje i nepovoljan je ne može protezati svoj učinak izvan područja zakonodavca.⁸⁶

⁸² Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 22.

⁸³ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.*(bilj. 39), str. 233.-234.

⁸⁴ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 22.

⁸⁵ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 235.

⁸⁶ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 23.

4.4.2. *Statuta permissiva*

Odjeljak o ovoj skupini statuta najdulji je u *repetitui*. *Statuta permissiva* odnosno zakoni koji dozvoljavaju prostiranje učinka statuta izvan područja zakonodavca postavljaju dva pitanja. *Prvo pitanje jest može li čin koji je dozvoljen biti poduzet izvan teritorija i drugo, hoće li takav čin postići učinak izvan teritorija?*⁸⁷ Bartolus raspravlja o tim dvama pitanjima zajedno provlačeći ih kroz nekoliko hipotetskih slučajeva.⁸⁸ Ti slučajevi mogu se svrstati u sljedeće kategorije:

4.4.2.1. Statuti koji dodjeljuju povlastice

Ova kategorija statuta odnosi se na one statute kojima je iz nekog razloga dodijeljena posebna povlastica.⁸⁹ Slučajevi koji spadaju u ovu kategoriju najčešće se odnose na javnobilježničke radnje i čin emancipacije. Javni bilježnik koji je imenovan prema gradskome statutu ne može sastavljati isprave izvan područja tog grada. Suprotno od toga, isprave odnosno pravni akti koje je javni bilježnik ovjerio unutar svog područja imat će važiti i izvan teritorija. Isto vrijedi i za čin emancipacije učinjen prije odobrenja nadležnih vlasti.⁹⁰ Prema Bartolovu zaključku, ovdje se radi o pitanju oblika, a ne sadržaja.⁹¹

4.4.2.2. Statuti koji olakšavaju dopuštene radnje

Statuti koji *dopuštaju ono što je već dozvoljeno prema ius commune, ali uklanjaju neke od zahtjeva koje postavlja ius commune.*⁹² Stoga razlikujemo statute koji uklanjaju neke od zahtjeva koji se tiču oblika pravnog posla ili koji uklanjaju neka ograničenja osobne sposobnosti.

⁸⁷ Prijevod autora rada prema Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 23.

⁸⁸ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 23.

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 236.

⁹¹ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 24.

⁹² Prijevod autora rada prema Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 24.

4.4.2.2.1. Oblik pravnog posla

Ranije je rečeno da oporuka može biti valjana ako je izjavljena pred dva ili tri svjedoka unatoč tome što je prema općem pravu za valjanost potrebno sedam svjedoka. Postavlja se pitanje proteže li se učinak takve oporuke na oporučiteljeva imovinu izvan teritorija?⁹³ O ovome pitanju Bartolus iznosi oprečna mišljenja dvaju pravnika. Jedno je mišljenje Jacques de Révigny koji je poricao izvanteritorijalni učinak oporuke, prihvaćajući stav da se osobu može naslijediti dijelom po oporuci, dijelom po zakonu kao posljedicu mnogobrojnosti običaja. Tomu je suprotstavljeno mišljenje Gullielma de Cunea koji zagovara izvanteritorijalni učinak. Iznosi da je „statut iznad oporuke“ i da ako je oporuka valjana, učinak statuta proširuje se oporukom i na imovinu koja njome nije izravno obuhvaćena.⁹⁴ Iako Bartolus priznaje izvanteritorijalni učinak, on odbacuje navedeni Gullielmov argument prema kojemu je nešto što nije izričito dopušteno, dopustivo kao nužna posljedica. Bartolus se s time ne slaže, ali dopušta neke druge njegove teze, a one glase: *kao što se i valjana tužba može pokrenuti ondje gdje stvar leži, tako se i raspolaganje može učiniti ondje gdje stvar leži, da radnja jednog suca ima snagu pred drugim* i da Zakonik propisuje da se oporuka sastavi pred lokalnim sucem koji zahtijeva manje formalnosti, a koja će biti valjana i drugdje.⁹⁵

4.4.2.2.2. Osobni status

Statutima koji olakšavaju već dopuštene radnje tako što ukidaju ograničenja koja se tiču osobnog statusa Bartolus poriče izvanteritorijalni učinak. Bartolus nailazi na statut koji dopušta *spuriusu*⁹⁶ da bude imenovan nasljednikom. On poriče teritorijalni učinak statutima koji dopuštaju maloljetnom sinu ili drugoj osobi kojoj je po zakonu zabranjeno sastaviti oporuku i statutima koji dopuštaju *spuriusu* da bude imenovan nasljednikom. Iako je ukidanje takvih ograničenja odobreno od vlasti, ipak budući da se radi o vlasti koja je niža od careve vlasti, ukidanje takvih ograničenja ne može vrijediti izvan nadležnosti vlasti koja ih je ukinula. Prema navedenom, maloljetni sin ili izvanbračno dijete ne mogu biti imenovani nasljednicima izvan teritorija grada i onda potom stupiti u nasljedstvo unutar teritorija grada. Međutim postavlja se pitanje kako postupiti u slučaju kada je nasljednik imenovan unutar

⁹³ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 24.

⁹⁴ *Ibid.*, str. 25.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Objašnjenje autora rada: izraz koji se koristio u rimskom pravu, a odnosio se na dijete rođeno izvan braka.

područja grada i kada je takvo imenovanje valjano? Hoće li u tom slučaju imati pravo na stvarima koja se nalaze u drugom gradu? Bartolus naznačuje da javnobilježnički akt kao i sudska presuda imaju učinak i pred sudom drugog područja. Dodaje da oporuka, koja je slična sudskoj presudi svoj učinak proteže i na imovinu koja se nalazi izvan područja. No, Bartolus zauzima suprotno stajalište. Glavna nit Bartolove teze leži u isticanju razlike između oblika pravnog posla i davanja ovlasti osobi za taj čin. Zahtjevi za oblik pravnog posla razlikuje se ovisno o mjestu, ali nema štetnih posljedica za grad ako je učinak takvog pravnog posla priznat svugdje *jer bi se taj čin mogao učiniti drugdje, iako ne u istom obliku*. Drugačija je situacija u slučaju davanja osobi ovlasti za neki čin. Bartolus govori o zakonima koji se odnose na emancipaciju i javnobilježničke akte kao o onim zakonima koji se tiču oblika i zaključuje da statut ne oslobađa sina jer bi se taj učinak protezao u inozemstvu, ali otac može osloboditi sina poštujući oblik pravnog posla propisan statutom.⁹⁷ Bartolus razlikuje presude u kojima sudac raspolaže već stečenim pravima koje prate osobu gdje god se nalazila, dakle one svoj učinak proizvode izvan teritorija, i presude koje stvaraju novo pravo i koje svoj učinak ne ostvaruju izvan teritorija.⁹⁸

4.4.2.3. *Questio anglica*

Bartolus kroz rješenje tzv. *engleskog slučaja (questio anglica)* nudi metodu za određivanje statuta kao stvarnih ili osobnih.⁹⁹ Najvjerojatnije je da engleski slučaj zapravo potječe iz Francuske, a koji je kao primjer korišten na talijanskim sveučilištima.¹⁰⁰ Bartolov komentar glasi ovako:

U Engleskoj je običaj da najstariji sin naslijedi sva dobra. Dogodi se da netko tko ima dobra u Engleskoj umre u Italiji. Postavlja se pitanje: koje je pravo mjerodavno? Jacques de Révigny i Gulielmus de Cuneo smatraju da su u pogledu dobara koja se nalaze u Engleskoj mjerodavni običaji tog mjesta dok je za dobra koja se nalaze u Italiji mjerodavno običajno pravo te se ta dobra podjeljuju između braće. Iako je dan određeni model za postupanje s dobrima u ovom slučaju, takav model neće vrijediti svugdje. Cinus tvrdi isto. Neki kažu da je

⁹⁷ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 26.

⁹⁸ *Ibid.*, str. 58.

⁹⁹ *Ibid.*, str. 37.

¹⁰⁰ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj.39), str. 328.

*mjerodavno mjesto stjecanja nasljedstva kao da je tamo sklopljen ugovor budući da je kod ugovora mjerodavno mjesto sklapanja ugovora.*¹⁰¹

Nakon što je iznio slučaj i mišljenje drugih pravnika koji predlažu „teritorijalno rješenje“, Bartolus nudi svoje stajalište o navedenom slučaju koje će kasnije biti prepoznato kao teorija statuta, iako sâm Bartolus nije koristio taj izraz. Prije svega, Bartolus predlaže pomno proučavanje statuta i običaja, ali i sljedeće rješenje.¹⁰² Nakon tog iznosi podjelu na stvari i osobe.¹⁰³ Kao primjer spominje da se odredba ili odnosi na stvari i određuje *da će ostaviteljeva dobra ići prvorodencu* i predlaže da u tom slučaju on (Bartolus) odluči o dobrima prema običaju ili statutu mjesta gdje stvari leže jer pravo proizvodi učinak neovisno tome tko ih posjeduje. Drugo rješenje je da se odredba odnosi na osobu. U tom slučaju odredba glasi *prvorodeni sin nasljeđuje* i tada postoje dvije mogućnosti. Ako ostavitelj nije Englez, iako je imao dobra u Engleskoj, statut se neće odnositi na njega i njegove sinove jer osobni statuti nemaju učinak prema strancima. Ako je ostavitelj bio Englez i prvorodeni sin naslijedi dobra koja se nalaze u Engleskoj ili kako drugi pravници misle prvorodeni sin naslijedi dobra prema *ius commune*. Stoga, ovo može biti statut koji lišava nasljedstva mlađe sinove i tada je riječ o nepovoljnom statutu (*statuta odiosa*) koji ima isključivo teritorijalnu primjenu i neće se odnositi na dobra koja se nalaze u inozemstvu ili može biti da se radi o statutu koji dozvoljava prostiranje statuta izvan područja zakonodavca (*statuta permissiva*) i koji uklanja zapreke koje se tiču pravne sposobnosti te mlađi sinovi neće smetati prvorodennom sinu prilikom nasljeđivanja.¹⁰⁴

Stoga, iako se radi o odredbama statuta koje dozvoljavaju prostiranje statuta izvan područja zakonodavca zbog toga što uklanjaju zapreke statut ipak neće postići učinak izvan područja. Tome prethodi činjenica što o uklanjanju takve zapreke odlučuje vlast koja je niža od careve te takva odredba ne može vrijediti izvan nadležnosti vlasti koja ju je donijela. Za razumijevanje razlike između realnih i personalnih statuta ključno je gledati ove odredbe u cjelini. Naime, realni statuti su realni jer govore o sudbini ostaviteljevih dobara, dakle naglasak je na stvarima. Kada se govori o osobnim statutima, riječ je zapravo o tome tko će

¹⁰¹ Preveo autor rada prema Beale, *op.cit.* (bilj. 38), str. 44.

¹⁰² Beale, *op.cit.* (bilj. 38), str. 46

¹⁰³ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 329.

¹⁰⁴ Beale, *op.cit.*, (bilj. 38), str. 46.

biti nasljednik. U jednom slučaju je riječ o raspolaganju stvarima, a u drugom je o univerzalnoj sukcesiji odnosno o stupanju osobe u sva prava i obveze ostavitelja.¹⁰⁵

4.4.3. Statuta punitoria

U ovom odjeljku bit će riječi o punitivnim statutima i zato treba napraviti jasnu razliku da se ovdje ne radi o statutima koji se bave kaznenim djelima odnosno deliktima o kojima je već bilo riječi u ovome radu. Bartolus ovdje razlikuje punitivne statute koji izričito zabranjuju određene čine izvan teritorija i oni koji su izraženi općim pojmovima.¹⁰⁶

4.4.3.1. Statuti s izričitim eksteritorijalnim učinkom

Statuti s izričitim izvanteritorijalnim učinkom odnose na one slučajeve u kojima su optuženik i žrtva stranci. *Pravilo je da se statut, iako izričito zabranjuje čin, ne odnosi se na one osobe koje su izvan teritorija jer je statut zakon koji je svojstven gradu.*¹⁰⁷ Kad je riječ o konfederativnim ili savezničkim gradovima ili o slučaju u kojem je država na čijem je teritoriju prekršaj počinjen dala suglasnost za izradu statuta onda navedeno neće vrijediti.¹⁰⁸ Bartolus izražava nepovjerljivost prema učinku statuta koji propisuje kaznu za nepravdu koju počini stranac izvan teritorija. On iznosi argumente koji idu u prilog takvom učinku statuta. Iznosi analogiju o nadležnosti crkvenih sudova nad laicima koji učine povredu prema kleriku i povrijeđenog građanina. Slijedeći tu analogiju građanin bi predstavljao „mjesto“ podložno gradu i time pripadnost području grada. Bartolus odbacuje taj argument i objašnjava kako pravi razlog crkvene nadležnosti jest taj što laik čini svetogrđe što je crkveni zločin i prema tome odnosi se na crkvu. Još više se protivi drugom dijelu argumenta u kojem se građanin podvodi pod „mjesto“ podložno gradu jer kad se govori o mjestu kaznenog djela to se odnosi na neku nepokretnu stvar. Uz već navedenu iznimku konfederalnih gradova, Bartolus spominje još dvije iznimke. Jedan se odnosi na slučaj krađe u brodolomu u kojem može suditi sudac nadležan za područje oštećenika. Drugi se odnosi na nepostupanje suca nadležnog za mjesto gdje je građanin ozlijeđen. U suprotnoj situaciji Bartolus prihvaća eksteritorijalne

¹⁰⁵ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 52), str. 38.

¹⁰⁶ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 245.

¹⁰⁷ Prijevod autora prema Nikitas E. Hatzimihail: *op.cit.* (bilj. 52), str. 26.

¹⁰⁸ Nikitas E. Hatzimihail: *op.cit.* (bilj. 52), str. 26.

učinke statuta koji izričito propisuje kažnjavanje delinkventnog ponašanja građanina u inozemstvu. Bartolus bi također dopustio da *podestà*¹⁰⁹ grada čija vojska okupira teritorij drugog grada izriče kaznu u slučaju u kojem jedan strani vojnik ubije drugog. Ovlašt *podestà* da sudi za djelo počinjeno na teritoriju drugog grada potkrepljuje činjenicom što se vojska njegovog grada nalazi ondje.¹¹⁰

4.4.3.2. Statuti izraženi općim pojmovima

Ova grupa statuta odnosi se na eksteritorijalnost statuta izraženih općim pojmovima. Primjerice to bi glasilo ovako:

*Statutom grada Perugiae predviđeno je da podestà¹¹¹ može istraživati bilo koje ubojstvo, podignuti optužbu ili započeti istragu. U jednom drugom statutu propisano je da će se izreći određena kazna za ubojstvo.*¹¹²

Je li *podestà* ovlašten u slučaju ubojstva koje je počinio stanovnik Perugiae izvan teritorija grada počinjenog izvan teritorija Perugiae postupati prema navedenim statutima ili prema *ius commune*? Kazneni postupak prema *ius commune* uobičajeno je započinjao podnošenjem tužbe koja se mogla podnijeti samo na inicijativu javne vlasti u slučajevima javne osvete kako bi prijestupi bili kažnjeni. O ovom pitanju puno raspravljaju Odofredus i Cinus.¹¹³ Bartolus smatra da se riječi statuta trebaju ponnije ispitati. On ponavlja: *ako se statut odnosi na ono što građanin čini čak izvan teritorija*¹¹⁴ to može biti iskorišteno za njegov progon i kažnjavanje. To neće vrijediti ako se statut ograničava na ono što se događa unutar teritorija. Statuti koji se izražavaju općenitim pojmovima Bartolus razlikuje statute koji se uređuju postupak i statute koji se odnose na kaznu. Statuti koji uređuju način postupak proširuju svoj učinak na svaku tužbu podnesenu u tom gradu. Nasuprot tome, statuti koji se odnose na kaznu kaznit će se po *ius commune* ili po statutu mjesta gdje je prekršaj

¹⁰⁹ Objašnjenje autora rada: visoki gradski službenik u talijanskim gradovima, sl. funkciji gradonačelnika.

¹¹⁰ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj.39), str. 245.-246.

¹¹¹ Objašnjenje autora rada: visoki gradski službenik u talijanskim gradovima, sl. funkciji gradonačelnika

¹¹² Hatzimihail E. Nikitas: *op.cit.* (bilj. 52), str. 30.

¹¹³ *Ibid.*

¹¹⁴ Prijevod autora rada prema Hatzimihail E. Nikitas: *op.cit.* (bilj. 52), str. 31.

počinjen.¹¹⁵ Takvi statuti nemaju učinak nad onim što je počinjeno izvan teritorija grada, ali za ugovore i delikte mjerodavno je mjesto gdje se stvar nalazi.¹¹⁶

4.4.4 .Učinci presuda

Posljednji odjeljak odnosi se na kaznene presude. Bartolus razlikuje kaznene presude koje se odnose na osobe (*sententiae quae respicit personam*) i one koje se odnose na stvari (*ponea respicit bona*).

4.4.4.1. Presude koje se odnose na osobe

Presude koje se odnose na osobe (*sententiae quae respicit personam*) dijele se na one koje zabranjuju osobi pristup nekome mjestu (*interdictio certi loci*), presude kojima se zabranjuje obavljanje neke djelatnosti (*interdictio certe artis*) i presude kojima se gubi osobni status (*diminutio status*). Učinak prvih dviju grupa presuda ograničen je na teritorij na kojem je presuda izrečena, dok presuda kojima se gubi pravni status imaju učinak svugdje.¹¹⁷ Primjer gubitka pravnog statusa jest proglašenje osobe *infamusom*.¹¹⁸ Bartolus se više bavio kaznenim ropstvom (*servi poenae*). Primjerice, slučajevima u kojima žena biva osuđena na smrt spaljivanjem, ali ju spasi njena obitelj pa postaje robinja, nesposobna za oporučivanje ili sklapanje ugovora. Sličan primjer je ekskomunikacija odnosno izopćenje jer je riječ o kaznama koje se nanose osobi i slijede ju.¹¹⁹

4.4.4.2. Presude koje se odnose na stvari

Presude koje se tiču stvarnih prava (*poena respicit bona*) su one kojima grad oduzima osobi vlasništvo nad nekom stvari. Može li grad oduzeti vlasništvo nad imovinom koja se nalazi drugdje? Bartolus zaključuje da nije sporno je li sudac nadležan prema *ius commune* ili prema gradskom statutu već hoće li sudac provoditi postojeće pravo utemeljeno u *ius*

¹¹⁵ Hatzimihail E. Nikitas: *op.cit.* (bilj. 52), str. 31.

¹¹⁶ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj.39), str. 248.

¹¹⁷ Hatzimihail E. Nikitas: *op.cit.* (bilj. 52), str. 32.

¹¹⁸ Objašnjenje autora rada: (=lat.infamus), biti na lošem glasu, zao.

¹¹⁹ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj.39), str. 249.

commune ili sudac stvara novo pravo. Nadalje, grad nije ovlašten oduzimati imovinu zbog počinjenja delikta kažnjivog prema *ius commune* niti je nadležan odlučivati o najtežim zločinima. Na to su ovlašteni jedino gradovi kojima je car dodijelio takvu povlasticu ili oni koji se mogu pozvati na drevni običaj („koji ima snagu konstituirane povlastice“).¹²⁰ Bartolus tvrdi da gradovi koji posjeduju fiskalnu komoru (*camera fiscalis*) ostvaraju prava *princepsa* nad imovinom, ali u vlastito ime po snazi prešutne ili izričite carske darovnice.¹²¹ Postoje slučajevi u kojima su nadležnosti odvojene, ali je fiskalna blagajna zajednička (*bursa fiscalis*) i oni gdje je i blagajna odvojena.¹²² Unutar prve skupine, oduzimanje mora biti učinjeno prema *ius commune* ili prema posebnim zakonima ili uredbama. U prvom slučaju oduzimanje će se dogoditi posvuda, a ovlast oduzimanja ima službenik mjesta (*procurator fisci*) gdje se posjedi nalaze. Primjerice, ako je oduzimanje posjeda u Markama naredio papinski izaslanik i izvršava se prema *ius commune*, oduzet će se i posjedi u Vojvodstvu od Spoleta, ali će ovlast za oduzimanje tih posjeda imati službenik za financije u Spoletu. U drugom slučaju, ako se oduzimanje vrši prema posebnim zakonima, ti zakoni moraju biti na snazi u svakom mjestu u kojem se imovina nalazi. Spominje dva primjera. U prvome jedan kralj imenuje nekoliko sudaca za različita područja njegova kraljevstva. Oduzimanje prema kraljevskoj uredbi dopušteno je na cijelom području kraljevstva. U drugom slučaju, oduzimanje se odvija prema posebnom zakonu u Markama, ali nije na snazi u Vojvodstvu od Spoleta i prema tome posjedi u Vojvodstvu neće se moći oduzeti temeljem tog zakona. U drugoj skupini slučajeva gdje svako područje ima svoju fiskalnu blagajnu, oduzimanje će imati učinak izvan teritorija suca samo ako se odvija pod *ius commune*, ali u tom slučaju će svaki službenik za financije u svoje ime preuzeti posjede koje se nalaze na njegovom teritoriju. Logika je leži u činjenici da grad ostvaruje, za vlastitu korist, fiskalne ovlasti cara koje uključuju oduzimanje posjeda prema *ius commune*. Bartolus izlaganje zaključuje s misli da nije ključno je li sudac nadležan prema *ius commune* ili prema lokalnom zakonu nego je mjerodavno provodi li on pravo stvoreno prema *de iure communi* ili stvara novo pravo (*de novo*).¹²³

¹²⁰ Hatzimihail E. Nikitas: *op.cit.* (bilj. 52), str. 31.

¹²¹ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 249.

¹²² Hatzimihail E. Nikitas: *op.cit.* (bilj. 52), str. 31.

¹²³ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 250.

5. BARTOLOVA METODA I OSTAVŠTINA

5.1. Bartolova metoda

Bartolus de Sassoferrato bio je pravnik koji je na složeni način iznio novu doktrinu u pravnoj znanosti koja je često i pogrešno tumačena. Bez ikakve sumnje kroz raspravu na *Cunctos populus* postavio je put daljnjoj razradi problematike sukoba zakona. Pogrešno i nepravedno tumačenje njegove doktrine osiromašilo je njegov rad i pokušalo zasjeniti izvanredan um koji se očitovao u istraživanju, analizi problema i sintezi pravnih slučajeva.

Ključno za doktrinarni razvoj i promjena u odnosu na način kojim su se služili glosatori bila je usmjerenost na praksu.¹²⁴ Veliku ulogu u Bartolovu radu u rješavanju sukoba zakona imale su sustavnost i strukturiranost te njegovo korištenje materijalnopравnim kategorija.¹²⁵ Značajni američki profesor Joseph Henry Beale koji je u cijelosti preveo Bartolov komentar naglašava moderan ton njegovih komentara i objašnjenja iako je njegovo rasuđivanje pripadalo srednjem vijeku. Bartolus je uvijek otvoreno pristupao i iznosio stajališta u pogledu nekog zakona o kojem je podučavao. Ako je smatrao važnim, svojim mišljenjima iskazao bi prezir prema nekom zakonu, ali i obrnuto nije se suzdržao pohvaliti korisne zakone. Koristio je izraz *Sed truffa est* kad bi htio naglasiti besmisao nekog zakona.¹²⁶

U raspravama imao je naviku sažeti mišljenja drugih pravnika kao i obrazložiti svoje stajalište. Iako se u svojim raspravama bavio određenim pravnim problemom ili pitanjem težio je iznijeti cjelokupni kontekst situacije o kojoj raspravlja. Iznimka u tom smislu jest Bartolov rad na *repetitiu* koji je ispod njegovog standarda, ali to se može pripisati usmenom obliku u kojem je *repetitio* nastao.¹²⁷ Bartolus je nastojao očuvati viziju koju su ostavili glosatori, ali bivajući svjestan realnosti koja se događa oko njega.¹²⁸ Bartolov rad bio je poznat i izvan granica Italije, posebno u Španjolskoj i Portugalu gdje je *Opinio Bartoli* imalo snagu zakona.

Njegovu važnost prepoznala su i Sveučilišta diljem Italije. Sveučilište u Padovi ustanovilo je katedru za studij *Lectura textus, Glossae et Bartoli*.¹²⁹ Sveučilišta u Torinu,

¹²⁴ Hatzimihail E. Nikitas: *op.cit.* (bilj. 39), str. 348.

¹²⁵ Hatzimihail E. Nikitas: *op.cit.* (bilj. 52), str. 45.

¹²⁶ Miceli P. Augusto, *op.cit.* (bilj. 25), str. 1030.

¹²⁷ Hatzimihail E. Nikitas: *op.cit.*, (bilj. 52), str. 45.

¹²⁸ *Ibid.*, str. 76.

¹²⁹ U prijevodu: Čitanje teksta, glose i Bartola. Preveo autor rada.

Bolonji, Perugi, Macerati i Napulju osnovali su katedru posvećenu proučavanju Bartolovih *repetitiones*.¹³⁰ Rad je fokusiran na jedan dio njegovog širokog opusa rada, već spomenutu statutarnu teoriju po kojoj je i najpoznatiji, ali treba istaknuti da Bartolus bavio i drugim pravnim problemima. Važan doprinos dao je na području prava puta. Uspostavio je načelo koje je temelj svakog prometnog zakona na svijetu. *Onaj koji prvi počne koristi cestu ima pravo očekivati od drugih korisnika, građana s jednakim pravima, da se suzdrže od ometanja i dopuste drugim korisnicima da se tim putem služe.*¹³¹ S punim pravom može ga se zvati ocem prava puta.¹³²

5.2. Bartolova ostavština

Nullus bonus jurista nisi sit Bartolista odnosno nitko ne može biti dobar pravnik ako ne slijedi Bartola. To je izjava koja sama za sebe dovoljno govori o tome tko je bio Bartolus i kakav je utjecaj imao na pravnu znanost. Njegova genijalnost prepoznata je još za njegova života. Može se postaviti pitanje kako da je Bartolus u kratkoj karijeri od 23 godine rada u praksi i podučavanja stekao tako snažan utjecaj?¹³³ Teško se može shvatiti Bartolova veličina ako se pažljivo ne pristupi problemima i događajima koji su prethodili vremenu u kojem je živio. Bartolovo vrijeme bilo je doba duhovne i političke krize. Oslabljena moć rimskih careva, papinsko progonstvo u Avignon bili su teški udarci za svakog tko je čvrsto vjerovao u ideale rimske moći i države. Ovdje se nije radilo o političkom uvjerenju nego o poimanju svijeta kao takvog. Radilo se u duhovnoj krizi koja je bila u suprotnosti s novim slobodnim gradovima i sve većem razvoju trgovine. No, Bartolus je uspio ovladati time. Unatoč proturječnosti ideja svog vremena, Bartolov um razvio je načela opće primjene koja su odgovarala potrebama vremena u kojem je živio. Pokušao je pomiriti načela rimskog prava, individualistički koncept slobode germanskih plemena, uskogrudnost kanonskog prava i nova pravila nastala razvojem slobodnih trgovačkih gradova. Njegova veličina krije se u otmjenosti njegovih komentara, vrsnoj sposobnosti izražavanja i umijeću da pronikne duh zakona. Usmjerio se na aktualni pravni problem vremena u kojem je živio, sukob zakona i time

¹³⁰ Miceli P. Augusto, *op.cit.* (bilj. 25), str. 1029.

¹³¹ Prijevod autora prema Miceli P. Augusto, *op.cit.* (bilj. 25), str. 1034.

¹³² Miceli P. Augusto, *op.cit.* (bilj. 25), str. 1034.

¹³³ *Ibid.*, str. 1030.

napravio iskorak u dotadašnjoj pravnoj znanosti.¹³⁴ Bartolus se činio više posvećen tomu da osigura pronalazak doktrinarnog sustava koji će funkcionirati ne samo u njegovo doba nego je težnja bila naći sustav koji će se moći primjenjivati poslije njegova vremena i na drugim prostorima. Imao je u sebi pravnički instinkt da uspostavi ravnotežu u rješenjima i time smanji razlike u pravnim sustavima i rješenjima.¹³⁵ Postavio je temelje statutarne teorije koja se koristila stoljećima nakon njega i institutima koji se koriste i danas. To postignuće time je veće imajući na umu da jedino pravo koje se primjenjivalo na međunarodne sukobe statuta u njegovo vrijeme bilo *lex fori*. Beale također ističe da je Bartolus taj koji je postavio opća načela međunarodnog privatnog prava iako se ona danas koriste u promijenjenom obliku, ali se zbog toga ne smije umanjiti vrijednost njegova rada. Bartolov pristup i metoda bili su polazišna točka svim pravnicima nakon njega koji su se bavili ovom granom prava. Sav daljnji razvoj u ovom području prava nadogradnja je na temeljima koje je on postavio. Za Bartola je pravo bilo neodvojivo od čovjeka i njegova duha koje se kao i čovjek neprestano razvija i mijenja. Pravo je za njega bilo više od posla kojim se bavio. U potrazi za pravom i pravdom koje je smatrao temeljem ljudskog društva nije gubio iz vida osjećaj za smislom života. Prema Bartolu, smisao humanističke dimenzije pravnika, nije samo uzdići čovjeka i obraniti ga nego razvijati svijest i misli čovjeka. Bartolus daje novi pogled na čovječanstvo kako bi ga se potpunije razumjelo u njegovoj biti.¹³⁶

¹³⁴ Miceli P. Augusto, *op.cit.* (bilj. 25), str. 1030.

¹³⁵ Hatzimihail E. Nikitas, *op.cit.* (bilj. 39), str. 274.

¹³⁶ Miceli P. Augusto, *op.cit.* (bilj. 25), str. 1030.

6. ZAKLJUČAK

Razvojem trgovine, uspostavom trgovačkih središta u gradovima sjeverne Italije, proglašenjem prvih gradskih statuta te sve češćim međugradskim pravnim odnosima počinju se javljati pravni problemi na koje do tad postojeće pravo nema odgovor. Prilikom izjalovljenja ugovora koji je trgovac iz Padove sklopio s trgovcem iz Venecije postavlja se pitanje koje pravo primijeniti. Dolazi do sukoba gradskih statuta. Dotadašnje pravo nastali problem rješavalo je primjenom prava suda pred kojim se odlučuje (*lex fori*) što je dovelo do situacije u kojoj je svaki sud primjenjivao svoje pravo. To je trenutak u kojem su ključnu ulogu preuzeli pravници koji su djelovali u obliku pravnih škola na području sjeverne Italije. Talijanski pravници prilikom pronalaska rješenja sukoba zakona počinju proučavati *Corpus Iuris Civilis*. Ponovnim tumačenjem *Corpusa* dolazi do oživljavanja njegova autoriteta i ponovnim rođenjem rimskog prava. Zaokret u dotadašnjem pravnom razmišljanju započinje komentarom na uvodni dio knjige prvog dijela Kodifikacije poznate kao *cunctos populus*. Taj Akurzijev komentar poznatiji kao *Glossa ordinaria*, bio je temelj na kojem je Bartolus de Sassoferrato razradio statutarnu teoriju. Unatoč kasnijim osporavanjima i prijeporima oko Bartolove ostavštine ovo je bio put koji je doveo do začetka međunarodnog privatnog prava.

Uloga rimskog prava i znanstvenog rada i proučavanja talijanskih pravnika, u prvome redu Bartola de Sassoferrata je neprocjenjiva. Gledajući iz današnje perspektive i sedamsto godina kasnije sigurno je da postoje različiti pogledi i kritike statutarne teorije, ali upravo zbog razlike u vremenskoj i prostornoj dimenziji treba znati da je za shvaćanje statutarne teorije i Bartolove misli potrebno ući u dubinu političkih, povijesnih i pravnih okolnosti vremena u kojem je živio. Doprinos talijanskih pravnih škola i Bartolus de Sassoferrato označila je napredak u tadašnjoj pravnoj znanosti.

Teorija statuta i Bartolova podjela na osobne (*circa personam*) i realne (*circa rem*) ne odgovaraju podjeli statuta na *statuta realia* i *statuta personalia*. Bartolova podjela smjera na predmet statuta i proučava kakav učinak statut ima na njegov predmet. Bartolus je bez sumnje, počeo graditi temelje klasifikacije statuta, ali to nije bilo u njegovom fokusu. On je bio usmjeren na proučavanje problema i osmišljavanje sustava koji bi riješio postojeći sukob zakona i koji bi zaživio izvan područja sjeverne Italije. Upravo ta dimenzija njegova uma, usmjerenost na praktičnost rješenja, živost pravnih odnosa i čovjeka koji se služi tim zakonom iznjedrila je statutarnu teoriju.

7. LITERATURA

1. Beale Henry Joseph: *Bartolus on the Conflict of Laws*, London, 1914.
2. Bezemer, C.: A Repetitio by Jacques De Révigny on the Creation of the *Ius gentium*, *The Legal History Review*, 1981., vol. 49., br. 287.
3. Hatzimihail E. Nikitas: *Bartolus and the Conflict of Laws*, *Revue Hellenique de Droit International*, 2007., vol. 60., str. 12-79.
4. Hatzimihail E. Nikitas: *Preclassical Conflict of Laws*, Cambridge, 2021.
5. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslava Krleže, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50414>
6. Kalensky Pavel: *Trends of Private International Law*, Prag, 1971.
7. Kurtović Šefko: *Opća povijest prava i države*, Zagreb, 2005.
8. Margetić Lujo: *Perspektive znanstvenog istraživanja pravno-povijesnih tema*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 2006., vol. 43., br. 3-4., str. 323.-330.
9. Miceli P. Augusto: *Forum iuridicum: Bartolus de Sassoferrato*, *Louisiana Law Review*, 1977., vol. 37., br. 5.
10. Mills Alex: *The Private History of International Law*, Cambridge University Press, 2006., vol. 55., br. 1., str. 1.- 49.
11. Sajko Krešimir: *Međunarodno privatno pravo*, Zagreb, 2005.
12. Yntema E. Hessel: *The Historic Bases of Private International Law*, *The American Journal of Comparative Law*, 1953., vol. 2., br. 3. str. 297.-317.
13. Zorić Mirjana; Župljanić Milica: *Recepcija rimskog prava*, *Oditor*, 2019., vol. 5., br. 1., str. 81.- 92.